

Гражданска активност с променлив успех

Индекс на гражданското участие - 2017

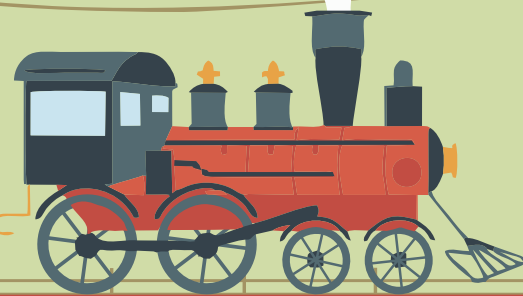
Обща оценка

3,53

3,32
Среда

4,09
Практики

3,27
Ефект

Гражданска активност с променлив успех

Индекс на гражданско участие – 2017

Автори:

Десислава Христова, експерт във Форум Гражданско Участие

Диана Андреева, експерт

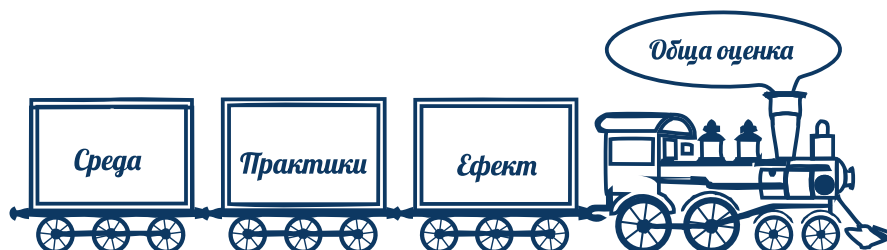
Рецензенти:

Ива Таралешкова, председател на Управителния съвет на Форум Гражданско Участие

Любен Панов, член на Настоятелството на Български център за нестопанско право

Елка Златева, социолог

д-р Атанас Славов, преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“

София, януари 2018 г.

КОНТЕКСТ И МЕТОДОЛОГИЯ

Гражданското участие е сред основните права и характеристики на демократичното общество. Компетентното и ефективно включване на граждани и организации в определянето на дневния ред и решаването на значими за обществото въпроси допълва представителната демокрация и укрепва доверието в институциите.

Гражданското участие не е просто брошка на ревера на институциите, с която те легитимират определени решения и политики. Именно това е философията на **Форум Гражданско Участие**. Мрежата полага редица усилия, за да се изпълнят със съдържание различните възможности и форми на включване. Един от инструментите е настоящият **Индекс на гражданското участие**, който представя моментна снимка на състоянието в страната и отправя препоръки за подобряване на средата, практиките и ефекта.

Динамиката на политическия, икономическия и социалния живот в България през последните години поставя редица въпроси, свързани със състоянието на демокрацията в страната и със смисъла и резултата от проявите на гражданска активност. Индексът търси отговори на тези въпроси, изследвайки доколко компетентно и информирано е участието в България, в каква среда се проявява и повлиява ли реално управленските решения.

Методологията за измерване на Индекса беше разработена през 2015 година от Форум Гражданско Участие в партньорство с Български център за нестопанско право, с финансовата помощ на Програмата за подкрепа на НПО в България по Финансовия механизъм на ЕИП и Фондация „Чарлз Стюарт Мот“. За целите на изследването понятието „гражданско участие“ е дефинирано като:

„Действия и инициативи на граждани, граждански групи и организации, които водят до промяна в политиките и влияят върху управленските решения на различните нива“.

Трите области на измерване на индекса включват по два отделни индикатора:

ОБЛАСТ	ИНДИКАТОРИ
1. Среда на гражданското участие	1.1. Законодателство 1.2. Институционална среда
2. Практики/проявления на гражданското участие	2.1. Инициативи на гражданско участие на национално и местно ниво 2.2. Активни граждани
3. Ефект/промени, до които води гражданското участие	3.1. Резултат от гражданските инициативи 3.2. Промяна в средата

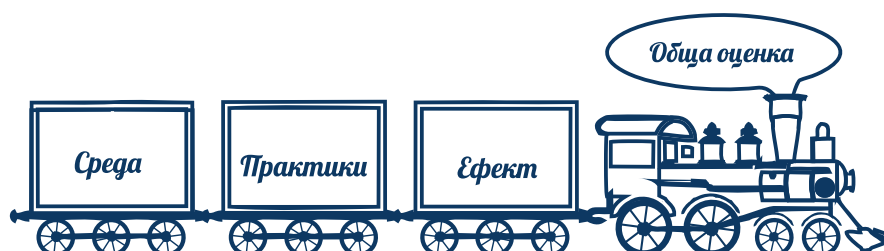
Проучването се осъществява **веднъж на две години**, а резултатите се представят на **Биенале на гражданското участие** пред граждани, НПО, медии и представители на местни и национални институции. Изводите и препоръките служат като основа за генериране на идеи за по-успешни стратегии за стимулиране на активното гражданско участие и подобряване на работата на ФГУ.

Оценките по съответните индикатори са резултат от дискусия на експертна група, която се състои от представители на граждански организации и експерти, работещи в различни сфери на местно и на национално ниво. Оценките се базират на предварително събрана информация чрез анализ на правната рамка, анкетно проучване сред активни граждански организации и институции и социологическо проучване по метода *омнибус*. Съгласно методологията експертната група поставя оценки от 1 до 6 със следното значение:

ОЦЕНКИ		
между 1 и 2	между 2 и 4	между 4 и 6
Състояние на слабо или неразвито гражданско участие	Състояние на развиващо се гражданско участие	Състояние на развито гражданско участие

Първото измерване на Индекса на гражданското участие беше реализирано през 2015 г. Получената оценка е 3,39 и тя показва състояние на развиващо се гражданско участие¹.

Резултатите и изводите и от изследванията за периода 2016–2017 година, както и препоръки за подобряване на средата за гражданско участие, са включени в настоящия доклад.

¹ <http://index.fgu.bg/>

ПАСПОРТ НА ИНДЕКСА – 2017 г.

1. Проведено национално представително проучване „Индекс на гражданско участие“ от агенция „Алфа рисърч“ в периода 7–13 април 2017 г.².
2. Разработен анализ на правната рамка за гражданско участие на местно и национално ниво от експертите на Български център на нестопанско право, март 2017 г.
3. Проведено анкетно проучване сред представители на граждански организации, на неформални граждански групи и на народни читалища в периода май–юли, 2017. Извадка от 390 валидни анкети.
4. Проведено анкетно проучване сред представители на местната власт, на централната власт, включително представители на консултативни съвети на местно, регионално и национално ниво, представители на комитети за наблюдение на оперативни програми, местни омбудсмани и представители на Народното събрание. Период: май–юли, 2017 г.: извадка от 68 валидни анкети.
5. Проведена национална „фокус група“ на 27.11.2017 г. за оценка на индикаторите.
6. Разработен доклад, обобщаващ резултатите от „Индекса за гражданско участие“, изготвен през декември, 2017 г.

Изследвани области, индикатори и оценки във всяка област:

ОБЛАСТ	ИНДИКАТОРИ	ОЦЕНКА
1.Среда на гражданското участие	1.1. Законодателство 1.2. Институционална среда	3,55 3,09 Обща оценка: 3,32
2.Практики/проявления на гражданското участие	2.1. Инициативи на гражданско участие на национално и местно ниво 2.2. Активни граждани	3,91 4,27 Обща оценка: 4,09
3.Ефект / промени, до които води гражданското участие	3.1. Резултат от гражданските инициативи 3.2. Промяна в средата	3,64 2,91 Обща оценка: 3,27
Индекс на гражданското участие в България – 2017: 3,53 СЪСТОЯНИЕ НА РАЗВИВАЩО СЕ ГРАЖДАНСКО УЧАСТИЕ		

² Проучването е представително за пълнолетното население на страната (18+). Реализирано е чрез двустепенна извадка, стратифицирана по регион и тип населено място; подборът на респондентите е извършен по квота въз основа на признаците пол, възраст, образование. Метод на регистрацията на информацията – пряко стандартизирано интервю по домовете на изследваните лица.

ИЗВОДИ И ЗАКЛЮЧЕНИЯ ПО ОБЛАСТИ

ОБЛАСТ 1: СРЕДА НА ГРАЖДАНСКОТО УЧАСТИЕ

Обща оценка на средата: **3,32**

Тази област на изследване показва доколко законодателството и институционалната среда подкрепят и улесняват гражданското участие.

Индикатор 1.1. Законодателство (правна рамка)

Оценка на индикатора – 3,55

Изследванията на Индекса показват, че по отношение на **информацията за гражданите** законодателната рамка е значително доразвита в периода 2016–2017 г. В Закона за достъп до обществена информация (ЗДОИ) са приети изменения, които разширяват обема на обществената информация, улесняват получаването ѝ по електронен път, въвеждат задължение за публикуване на данни в отворен формат и др. Въпреки измененията, някои от съществуващите проблеми в ЗДОИ остават. Един от проблемите, посочени в доклад на фондация „Програма Достъп до информация“ (ПДИ) за 2016 г., е неприложимият механизъм по реализиране на санкции за неизпълнение на задължения по закона, на съдебен контрол върху отказите и другите решения по заявления. Според доклада практиката в последните години е делата пред Върховния административен съд да се насрочват за след година и повече, което води до забавено правосъдие.

Правната рамка е доразвита и по отношение на **процеса на консултиране на проекти на нормативни актове**. През април 2016 г. са приети изменения в Закона за нормативните актове, в сила от ноември същата година, с които се подобряват условията за повишаване качеството на консултациите – увеличен е минималният срок за провеждане на обществена консултация; задължително е изготвянето на предварителна и на последваща оценка на въздействието на нормативния акт; задължително е публикуването за обществена консултация на проекта на нормативен акт заедно с доклада, мотивите и оценката на въздействието. Все още предстои да се развие устойчива практика в прилагането на тези изменения.

В началото на 2016 г. промени в тази посока са направени и в Закона за регионалното развитие (ЗРР). С тях се въвеждат задължителни изисквания за **провеждане на обществени консултации при разработване на нови, актуализация и оценка на изпълнението на действащи национални и регионални документи за пространствено развитие**. Резултатите (получени становища и предложения и мотивите за приемането/неприемането им) от обществените консултации стават част от самите документи. Предвидено е включването на представители на граждански организации, които имат отношение към регионалното развитие, с право на съвещателен глас в регионалния съвет за развитие по покана на председателя на съвета.

На общинско ниво, в Правилниците за организацията и дейността на общинските съвети е регламентиран **достъпът на граждани и граждански организации до заседанията на комисиите**, доколкото съгласно чл. 28 от ЗМСМА е предвидена правна възможност гражданите да присъстват на заседанията на комисиите, а също и да се изказват, да отправят питания, становища и предложения. Публикуването на дневния ред на общинските съвети и комисиите обаче невинаги е обвързано с конкретен срок, което ограничава възможността на гражданите и представителите на юридическите лица да участват в тях, както и да упражнят навреме правото си да изпращат писмени становища и предложения.

„От гледна точка на конкретните законодателни актове, които са приети между- временно в пакет, има крачка напред, която е била подкрепена от широк кръг организации и институции – ЗЮЛНЦ, ЗНА и др. Тези промени са плод на усилия на организации и институции. Тези промени, макар да не са в радикалния формат, който на нас ни се иска, все пак чисто регулаторно показват напредък. За част от промените обаче виждаме, че дори да ги има на хартия, много трудно се прилагат на практика – особено оценка на въздействието и обществените консултации.“

Необходимо е доразвиване и надграждане на задължителните елементи за провеждане на обществени консултации, включително и на местно ниво, доколкото местната власт следва да е в пряко взаимодействие с гражданите и гражданските организации и да търси стабилност на решенията си, включвайки широката общественост в подготовката и приемането им.

Столична община прие през 2017 г. две Наредби за провеждане на обществени консултации, които поставят основите на по-структурирано взаимодействие с гражданите и гражданските организации по важни въпроси на общината.

Най-високите нива на гражданско участие, **свързани с диалога и партньорството**, при които се предполага съвместно вземане на решения и/или споделена отговорност, са най-малко развити в законодателството ни. Регламентацията има само по отношение на някои базисни атрибути на общественно-консултативните съвети, като нормите относно съветите са диспозитивни (т.е., по преценка на администрацията могат да се създават подобни формирования, като административният орган има свободата да определя основните му характеристики, в това число – да има ли представители на граждански организации и как да се включват).

По отношение на **формите на гражданско участие**, при които гражданите пряко и окончателно биха могли да вземат решения, свързани с държавното управление – референдумите (местен и национален), все още са налице законодателни пречки и въпроси на прилагането на ЗПУГВМС. Те са свързани с провеждането и качеството на информационната кампания, брой подписи и обем на личните данни, изискуеми за инициране на референдуми, както и на и високите проценти за действителност на референдумите, обвързани с избирателната активност.

През 2016 г. са приети изменения в ЗЮЛНЦ от съществено значение за подобряване средата за работа на неправителствените организации. От януари 2018 г. регистрациите на НПО ще се прехвърлят от окръжните съдилища към Агенция по вписванията, което има за цел да улесни процеса. В закона изрично е записано, че Министерски съвет следва да приеме Стратегия за подкрепа на развитието на гражданските организации, което ще направи политиката спрямо неправителствените организации част от дългосрочната политика на правителството. Регламентирано е и създаването на Съвет за развитие на гражданското общество към Министерския съвет и Фонд за подкрепа на проекти с обществено значение на юридически лица с нестопанска цел за осъществяване на общественополезна дейност. За да бъдат оценени обективно тези промени и ефектът от тях е нужно да започне прилагането им – в началото на 2018 година.

„Стратегическите стъпки, които биха променили сектора, са предприети. Сега всичко е въпрос на изпълнение и натрупване на практика. Има известни притеснения и несигурност сред НПО по отношение на пререгистрацията и всички други промени, но това може би се дължи на общия ни скептицизъм и усещането, че нещата не се развиват докрай.“

Важна част от законовата среда, свързана с гражданското участие, е **регламентирането на доброволчеството**. През периода на изследването на Индекса, по инициатива на големи групи НПО, законопроекти за доброволчеството са входирани в 43-тото и 44-тото Народно събрание. Последният проект бе внесен през декември след становище на Обществения съвет към КВНОГЖ, но и той съдържа спорни моменти и подлежи на промени. И така, въпреки усилията на организации и институции, към края на 2017 година все още няма приет такъв закон.

Специфичен проблем е **прилагането на правилото de minimis или държавна помощ при кандидатстване от страна на НПО за финансиране на граждански инициативи и дейности**. De minimis поставя праг, под който се приема, че размерът на финансовата подкрепа не заплашва да деформира конкуренцията в дадена сфера. Ако схемите по Оперативните програми и програмата на ЕИП, които са отворени за граждански организации се третираат като de minimis, ще е налице неравно третиране на НПО в различните държави членки по повод на достъпа до европейско финансиране за развитие на капацитета им и за гражданско участие въобще. Независимо от усилията на редица НПО и КН на ОПДУ през изследвания период, този въпрос остава нерешен.

Необходимо е да се разработи съвместно становище на граждански организации и мрежи от различни държави членки с аргументи в полза на отпадане на режима на държавни помощи относно дадените схеми, с което да се насочи вниманието към казуса и да се сезират институциите на ЕС.

В доклад на Институт „Отворено общество“ – София³, представители на български НПО отбелязват, че немалка част от промените в законодателството през последните 25 години е в резултат на работата на самите организации, което е индикация за ангажираността и системния подход по темата за подобряване на законодателството сред сектора. Все още, обаче, настоящата правна рамка се възприема като недостатъчно добра за развитието на гражданското общество и участие.

Един от основните проблеми, свързан със законодателството като цяло, е, че промените се случват изключително интензивно и основни закони се ремонтират често. Като цяло липсва хармонизиран и взаимнообвързан подход относно законодателните промени, касаещи гражданските организации и формите и практиките на гражданско участие. Надеждите на водещи граждански организации са, че с функционирането на Съвета за развитие на гражданското общество и приемането на Стратегия за развитие на гражданското общество ще се възприеме и прилага по-концептуален подход.

Индикатор 1.2. Институционална среда (държавни и недържавни институции) **Оценка на индикатора – 3,09**

Гражданските организации в България са многобройни и разнородни – и на национално, и на местно ниво. По данни на различни изследвания⁴ са регистрирани над 40 000 организации, 14 600 са тези в обществена полза. Съществуват няколко големи мрежи от организации, сформирани в подкрепа на определени каузи.

Периодът 2016–2017 г. беше благоприятен за формиране на коалиции по различни теми. Множество въпроси, свързани с екологията (промените в Закон за опазване на околната среда ЗООС, промени в план за управление на Национален план Пирин) провокираха бурна реакция

³ Активните неправителствени организации в България през 2017: <http://osi.bg/downloads/File/2017/active%20NGOs.pdf>

⁴ Индекс на устойчивост на НПО, провеждан от БЦНП; Активните неправителствени организации през 2017, Институт Отворено общество – София

и консолидирана позиция от страна на екологичните организации. Други теми и неприемливи законодателни промени, значими за големи групи НПО, предизвикаха съвместни действия и позиции. Например, включването на изрична разпоредба в Закона за съдебната власт магистратите да декларират членството си в организации, както и забраната за чуждестранно финансиране на магистратски организации провокира реакция сред НПО и беше отправено становище тези текстове да не бъдат гласувани в Правна комисия. Кампанията в крайна сметка се оказва резултатна.

Обединяването на НПО около конкретни становища и заемането на единни позиции започва да се превръща в устойчива практика през последните две години и има значение за видимостта на сектора и ефекта от действията. 35,5% от анкетиранияте представители на гражданския сектор посочват, че са подкрепяли становища или предложения, изработени от други организации. Това показва сравнително високо ниво на сътрудничество и способност на сектора да обединява усилия по обществено значими теми.

Влошаването в медийната среда също доведе до консолидиране на граждански организации, които планират съвместни дейности и кампании. Все още обаче действията са по-скоро реактивни, отколкото проактивни и последователни усилия за обединение, но те показват потенциал за постигане на важни резултати.

„Много често НПО в България са несистемни и реагират като общност само когато бъдат засегнати личните им интереси.“

„Наблюдава се по-силно взаимодействие между гражданските организации при реакция, но имаме много за домашно – как да сме лидери и автори на промяна. Защото има тенденция по-скоро НПО да очакват дневния ред на институциите, вместо да следват собствен, включително и в писането на становища. Активността трябва да се повиши. Липсват достатъчно механизми за подкрепа. Големите организации останаха в София. Положението извън София е трагично.“

Общо заключение е, че въпреки устойчивия темп на разрастване на броя организации (около 800 на година в обществена полза според доклада на Институт „Отворено общество“ – София), те все още не постигат качествен скок по отношение на доверието към тях от гражданите и разпознаваемостта си.

Недостигът на човешки ресурси в неправителствения сектор е водещ фактор за недостатъчното включване в съществуващите формати за обществени консултации, в обществени и консултативни съвети или за иницирането на различни дейности, които да влияят на процеса на взимане на решения. Проблем се оказва и нежеланието на организациите да отделят време да участват. 43% от анкетиранияте посочват, че подобни инициативи изискват много време и усилия; 7% от тях считат, че гражданското участие няма особен смисъл, а 15% са обезкуражени от липсата на резултати и реален ефект от гражданските инициативи.

По отношение на институциите един от изводите, който може да се направи е, че стават по-отворени към граждани и организациите им. Най-широко разпространената форма на гражданско участие е „среща с институции“ – посочена от 63% от анкетиранияте в анкетното проучване. Тези високи резултати демонстрират наличието на диалог между гражданите и институциите, **без обаче да дават отговор на въпроса колко е ефективен и резултатен и с какво качество протича той.**

Независимо от положителните сигнали, една от проблемните точки по отношение на държавната институционална среда е **нивото на експертиза и капацитет за прилагане на новото законодателство** – особено свързано с обществените консултации и оценката на въздействието от нормативните актове.

„За жалост, много от заинтересованите страни не знаят за възможността и за това как да се включат. Все още има неразбиране и незнание относно самото прилагане на оценката за въздействие на законодателството по ЗНА“.

Отношенията между държавните институции, гражданските организации и гражданите относно вземането на решения и формиране на политики все още е в процес на развитие. Добър пример, който се утвърди през последните години е Порталът за обществени консултации – strategy.bg. Платформата се администрира от Министерски съвет и дава възможност за структуриран онлайн диалог по нормативни и стратегически актове. Екипът на ФГУ изпрати искане по ЗДОИ относно състоянието на проведените обществени консултации през 2016. Данните представят динамична картина на взаимодействие.

Порталът се припознава като място за споделяне на предложения и коментари по съществуващите на проектите за закони, подзаконовни нормативни актове и стратегически документи. Същевременно предоставянето на обратна връзка все още не е утвърдена практика от страна на различните министерства.

Общо обществени консултации за 2016: 494

- **Обществени консултации по проекти на закони/кодекси: 85**
- **Обществени консултации по проекти на подзаконовни нормативни актове: 383**
- **Обществени консултации по проекти на стратегически документи: 26**

Брой получени коментари и предложения от граждани и граждански организации: 885

- **За проекти на закони/кодекси: 433**
- **За проекти на подзаконовни нормативни актове: 431**
- **За проекти на стратегически документи: 21**

Обществени консултации с предоставена обратна връзка: 54

Обществени консултации без никакви коментари/предложения: 365

Консултациите, предизвикали най-голям брой коментари са относно Закона за изменение и допълнение на Семейния кодекс с 225 коментара, Наредбата за условията и реда за идентификация на пчелните семейства – 68 коментара. Все още гражданите и организациите не съумяват да споделят своето мнение и позиция по основни актове – поне според данните на портала. Проектът за изменение и допълнение на Закона за публични финанси, за кредитиране на студенти и докторанти, за изменение и допълнение на Закона за електронния документ и електронния подпис, за изменение и допълнение на Закона за МВР, за здравното осигуряване и др. остават без коментари и предложения. Не става ясно дали това се дължи на липсата на активна позиция от страна на отговорната институция или поради липса на интерес от страна на гражданите и организацията. Ролята на портала на медиатор между изпълнителната власт и държавната администрация, от една страна; и на гражданите и организациите, от друга, показва предизвикателствата на институционалната среда. **Институциите нямат унифициран подход към обществените консултации и даването на обратна връзка; гражданите и организациите не успяват да проявят активно и навременно своето мнение и позиция по важни въпроси. Необходимо е институциите да търсят активно мнението на гражданските организации, защото само публикуване на портала е недостатъчно. По време на текущите обществени консултации се налага по-активна комуникация.**

Позитивен знак за взаимодействие между гражданите и институциите на местно ниво е наличието и/или създаването на фондове за подкрепа на общностни инициативи/инициативи

на НПО. Има тенденция за увеличаване в броя на общините, които създават фондове от собствения си бюджет за подкрепа за граждански инициативи. Много от тях финансират делегирани дейности като образование, спорт и култура. В други има обособени такива специално насочени към подкрепа на граждански инициативи на НПО и на неформални групи⁵.

Примери: В Троян вече съществуват 4 фонда за подкрепа на граждански инициативи в различни сфери. В София – програма Европа и програма Култура, които предоставят значителен ресурс на граждански организации за реализиране на инициативи в областта на културата, изкуството, насърчаването на диалога между граждани и институции. Важно за функционирането на всички тези фондове е наличието на прозрачен механизъм/правила за разпределяне на средствата, за да не се превърнат във възможност за източване на пари от приближени на властта.

Ролята на медиите е припозната от представителите на местната и държавната администрация, участвали в проучването. 42% от респондентите посочват, че подаването на сигнали до медиите е гарант за успеха на дадена инициатива или дейност. Данните от Индекса показват, че медиите се възприемат като посредник или заместител на неефективното гражданско участие. Именно затова дебатът за качеството на медиите и медийната среда е в основата на всеки дебат за развитието на гражданското общество. Ограничаването на пространството за действие е тенденция, която не подминава и нашата страна. По данни на изследване на фондация „Критика и хуманизъм“⁶ дискредитирането на гражданския сектор има количествено измерение – честотата на употребата на охулващи епитети е нараснала 23 пъти от 2013 г. насам (2013 г.: 494 статии; 2016 г.: 11 394 статии).

Подобно на Индекс 2015, анализът на индикатора показва, че институционалната среда е с по-ниска оценка от законодателната (в по-голяма степен от 2015 г.). Оценката е индикативна за ограниченията на законодателството като инструмент за социална промяна, както и за сложността на въпроса за осигуряване на благоприятна институционална среда за гражданско участие. Изграждането на практика и устойчива култура на прилагане, работа по същество и споделено разбиране на основните принципи на гражданското участие се оказва крайъгълен камък на превръщането на законодателството в работещ инструмент. Нужни са инвестиции в човешкия капитал – отговорните служители трябва да демонстрират компетентност и мотивация за работа с гражданите и организациите, за да се изпълнят със смисъл и ефективност законодателните промени.

⁵ Информация за съществуващи фондове с актуалност към 2016, може да прочетете в доклада на ФГУ: „Механизъм за финансиране на НПО на общинско ниво“: http://www.fgu.bg/wp-content/uploads/2016/05/Mehanizym_obshtinski-fondove_FGU.pdf – част от кампанията „Ние променяме общността“: <http://www.fgu.bg/blog/fgu-startira-kampaniya-nie-promenyame-obshtnostta/>

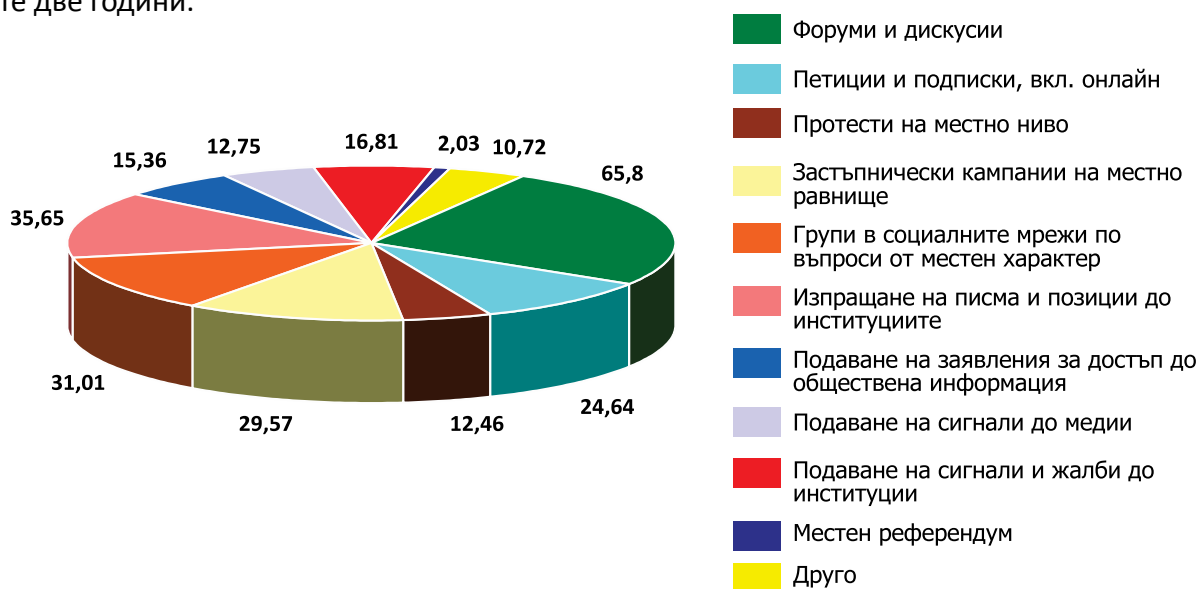
⁶ Антидемократичната пропаганда в България, Фондация „Критика и хуманизъм“: <http://hssfoundation.org/%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8-%D0%BB%D0%B8%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B8-%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D0%B8-%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%BD/>

ОБЛАСТ 2: ПРАКТИКИ / ПРОЯВЛЕНИЕ НА ГРАЖДАНСКО УЧАСТИЕ**Обща оценка: 4,09**

Тази област на индекса цели да изследва доколко съществуват практики на гражданско участие и доколко активни са самите граждани.

Индикатор 2.1. Инициативи на гражданско участие**Оценка на индикатора 3,91**

Резултатите от анкетното проучване през 2017 година показват широка палитра от инициативи и форми на гражданско участие. Гражданските организации и неформални групи използват, макар и с различна интензивност, всички съществуващи форми на участие на местно, регионално и на национално равнище. Само 5% от анкетиранияте представители на неправителствения сектор не са участвали в нито една форма на гражданска активност през последните две години.

Фиг. 1. Форми на гражданско участие на местно равнище
Отговорите надхвърлят 100%, защото е възможен повече от 1 отговор

Най-популярни са форумите и дискусиите, а след тях, със сравнително еднаква интензивност – застъпническите кампании и групите в социалните мрежи.

Подобно на предходния период, е налице сравнително позитивното отношение към обществените дискусии като форма на гражданско участие. Около 40% от участвалите в обществени обсъждания декларират, че са имали достатъчно време, за да подготвят своите становища, че всеки от участниците е имал право на глас, че направените коментари са били чути и взети под внимание, че администрацията е оповестила предварително въпросите, по които се очакват предложения от страна на гражданите.

Негативната оценка преобладава по отношение само на два аспекта – достъп до вътрешна информация (40% посочват, че не са имали такъв достъп) и получена обратна връзка от страна на администрацията (44% не са получили такава). Разминаването между положителните и отрицателните оценки на тези два аспекта е незначително – около 5%.

Петициите и подписките, включително онлайн, относно обществено значими теми са посочени като използвана форма от 24,6% от респондентите на местно ниво и от 32% по теми от национално значение. Жителите на столицата са по-активни, отколкото тези от малките насе-

лени места. Това разминаване се засилва, когато петициите и подписките са на национално ниво – 55% от живеещите в столицата декларират, че са се включили в такива през последните две години.

Неформалните групи най-често се включват във форумите и дискусиите по въпроси от местен и национален характер, но също така често подават информация до медиите или пишат жалби и сигнали до местни и национални институции (43%). Гражданската си позиция те изразяват и чрез изпращане на писма и становища до институциите на местната власт (50%) и на държавната власт (45%). Значително повече от останалите респонденти, неформалните групи използват социалните медии за обсъждане на въпроси от местен характер (50%) и от национален характер (63%).

За разлика от данните за 2015, изследването през 2017 показва, че най-малко използваната форма на гражданско участие сред гражданските организации е референдумът. Едва 2% посочват участие в местни референдуми, а 8% – в кампания за национален референдум. Според националното проучване обаче, **13,6% декларират, че са участвали в подписка за провеждане на национално допитване през 2016**. Референдумите определено привлякоха сериозно медийно внимание през последните години, не само в България, а и в световен мащаб. 2016 бе година за референдуми. България не остана назад от тенденцията и паралелно с президентските избори проведе национален референдум по три въпроса, привлекли значителен граждански интерес. Инициативният комитет събра 572 650 валидни подписа. Независимо от дефицитите на информационната кампания, на референдума гласуват 50,86%. Доклад на ФГУ⁷ се фокусира върху предизвикателствата пред информационната кампания от гледна точка на гражданското участие: 1. Какво мотивира хората да участват; и 2. Как гласуват гражданите при липса на информационна кампания, при липса на аргументи за и против по въпросите и при липса на експертен дебат. Основен извод от доклада е, че *„информационната кампания и посланията не трябва да се подценяват и че успехът на референдумите зависи от гражданската култура и представлява процес на научаване.“*

„Активно участие без информираност може да бъде напълно контрапродуктивно и да подкопае демокрацията“

Друг извод на експерти по пряка демокрация в страната е, че практиката води до научаване и до реална оценка на ефекта от гласуване. Именно местните референдуми са посочени като първо стъпало в процеса на изграждане на опит. От края на 2014 до края на 2016 година по данни на МРРБ⁸ са инициирани 12 местни референдума и 52 местни граждански инициативи, в допълнение към два национални референдума и 3 национални граждански инициативи. Само през 2017 са проведени 6 местни референдума – в Провадия, Трън, Стара Загора, Ъглен, Чернево и Генерал Тошево. Чрез подписки или инициатива на общински съветници са направени опити (повечето в съда) за инициране на референдуми в Големо село (Бобов дол), Севлиево, с. Мирчево (Гърмен), Ямбол. Сред най-ярките местни инициативи са тези в Нова Загора и с. Труд, свързани с качеството на въздуха.

Инициативите за местните референдуми в Трън и за Бедечка и техният успех бяха отличени от Българска фондация за биоразнообразие на техните годишни награди за застъпнически кампании⁹.

⁷ Затъмненият референдум: <http://www.fgu.bg/blog/uspehat-na-referendumite-zavisi-ot-grazhdanskata-kultura/>

⁸ Данните за броя и състоянието на местните референдуми в България са предоставени от Даниела Божинова, председател на Българско сдружение за насърчаване на гражданската инициатива, Бургас.

⁹ Награди на Българска Фондация Биоразнообразие: <http://bbf.biodiversity.bg/bg/Godishni-nagradi-na-bioraznoobrazieto.c215>

За разлика от анкетното проучване сред организациите, националното проучване сред гражданите констатира по-слабо участие в широката палитра от граждански инициативи, но потвърждава засиления интерес към няколко мащабни и силно медийно отразени акции. Най-активно гражданите се включват в дарителски инициативи и подпомагане на хора в нужда. Много положителен сигнал е, че гражданските организации и неформалните групи, използват все повече и по-компетентно богатия набор от инструменти за гражданското участие.

Индикатор 2.2. Активни граждани

Оценка – 4,27

Според националното представително проучване от 2017, налице е ръст от 5% на участието на гражданите в граждански инициативи – от 48% на 53%, което може да бъде оценено като умерено позитивна тенденция. Същевременно, проучването констатира значителни структурни промени в подкрепата и участието в различни инициативи. Основният фокус на активността е върху дарителски акции, следвано от местни инициативи. Енергията от масовите протести през 2013 е стихнала значително и тази форма на гражданско участие е по-малко използвана през изследвания период, макар все още да остава силен начин за реакция след изчерпването на всички останали подходи и инструменти.

Канали за информация: Наблюдават се няколко структурни различия по отношение на профила на гражданите относно ползваните източници на информация. Основен канал на информация остават националните телевизии, посочени от 76,3%. На второ място като източник през 2017 са посочени близки и познати, а националните вестници бележат сериозен спад като използван източник – от 23,1% през 2015 – на 9,9% през 2017. Същата тенденция се наблюдава по отношение на регионалните кабелни телевизии от 20,6% през 2015 – на 11,3%. Използването на фейсбук и твитър като информационен канал е характерно най-вече за младите хора и софиянци (ок. 14%), докато в останалите групи употребата им пада от два до три пъти.

Теми: Каузите, с които хората са склонни да се ангажират, плътно следват логиката на инициативите, в които те вече са участвали. На първо място е поставена „помощ за тежко болни“ (40% – ръст от 5%, с който измества топ приоритета от 2015г., защитата на околната среда). На второ място, с 34% „слиза“ опазването на природата и околната среда. В топ пет влизат още помощта за хора с увреждания (31%) и „решаването на проблеми на селището/квартала, в който живея“ (30%, ръст от 5%, като се изкачва от шеста на втора позиция). Защитата на околната среда се припознава, от една страна, от младите хора, софиянци, представителите на свободните професии, а от друга – от жителите на малките градове и земеделските стопани, които се опасяват от влиянието на вредни производства и замърсяване върху качеството на живота им и на произвежданата продукция. Защитата на антикорупционни каузи е съсредоточена най-вече сред младото и средното поколение с висше образование от София и някои областни градове. Хората в малките населени места са обърнати основно към решаването на проблемите на селищата (сигурност, услуги, достъпност) и съхраняването на местните традиции и култура. Въвличането в решаването на местни въпроси на общността ги **мотивира да участват – от една страна поради емоционалната свързаност; от друга – поради възможността за постигане на по-видим и бърз резултат от действията им.**

„Гражданската активност се увеличава на ниво индивидуален гражданин през последните години. Формите на гражданска мобилизация се промениха чрез социалните медии.“

„Тенденцията е гражданите да участват или локално или епизодично. Не е системно. Когато искаш промяна, заставаш зад някаква кауза и обикновено ставаш

член на организацията и си постоянно ангажиран с нея. Липсва осъзната и постоянна ангажираност на голяма част на гражданите за членство в организации. Има ръст на участието през каузи в медиите, но това е по-скоро едно „плитко участие“ през емоции, включване в дадена акция. Защото пускането на есемес в резултат на забавно шоу, което те призовава да дариш на деца в нужда, е различно.“

Национално представителното проучване показва и три много ясни дефицита на гражданското участие – **ниско равнище на информираност**, когато става въпрос за структурни проблеми или промяна в политики, която изисква повече усилия (37% не знаят какво може да се направи), **висока степен на пасивност** (18% не биха предприели нищо в този казус), **пожелателно мислене и отлагане решаването на въпроса** във времето.

Проучванията показват известен парадокс, свързан с образа на гражданските организации и способността им да мотивират гражданите да се включат в техните инициативи. НПО се професионализират и работят активно за промяна на политиките, но гражданите не са мотивирани да участват в тях. Неформалната гражданска активност и спонтанните, понякога и „стихийни“ реакции бележат прогрес и по-голяма ефективност за постигане на резултати. Там обаче промяната е „на парче“, а на активността липсва дълбочина и дългосрочна ангажираност. Връзката граждани – организации е неустойчива. Обществото е поляризирано и това намира отражение и в проявленията на гражданската активност, например – протест/контрапротест. За това спомагат и негативните, често манипулативни медийни публикации.

„Имам усещането, че с развитието на гражданския сектор, с натрупването на опит и подобряване на разбирането към кого и къде да се обърнем има по-добро фокусиране на усилията, по-добро структуриране и професионализация, търсене на възможност за финансиране. Така се стига до известен парадокс: активизиране на гражданските организации и демотивиране на гражданите да работят с тях. Демотивирането на гражданите се дължи до някаква степен и на това как организациите работят с гражданите. Трябва да има съвместни усилия между институции и граждански организации, а не да се къса нишката. И трябва да има информация и координиране.“

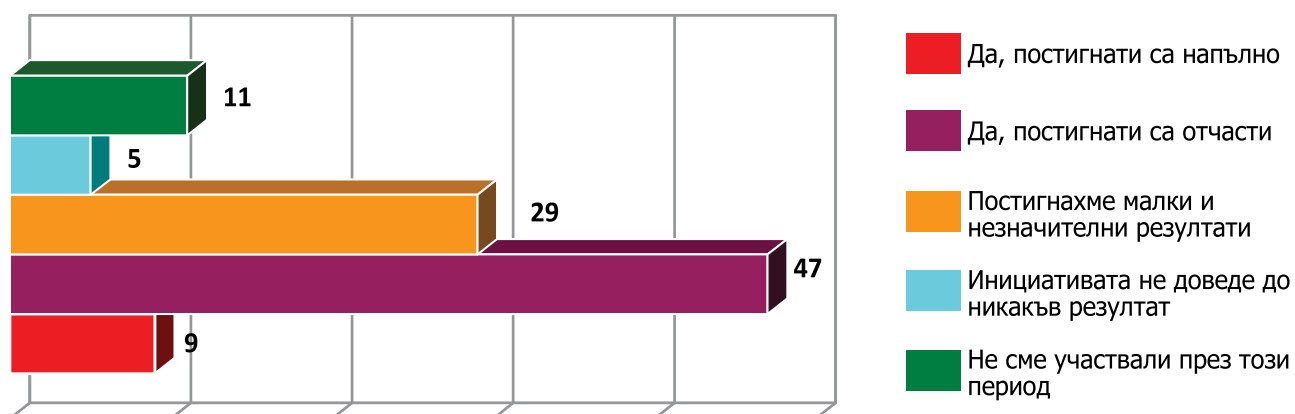
ОБЛАСТ 3: ЕФЕКТ ОТ ГРАЖДАНСКОТО УЧАСТИЕ

Обща оценка на ефекта: **3,27**

В рамките на тази област се изследва какъв е бил резултатът от предприетите инициативи и това довело ли е до промяна на средата – правна, социална и институционална.

Индикатор 3.1. Резултат от гражданските инициативи Оценка 3,64

Представителите на гражданските организации или неформални групи, които са участвали в различни инициативи през последните две години (2016–2017), демонстрират сравнително висока степен на удовлетвореност от постигнатите резултати. Само 5% от респондентите твърдят, че инициативите не са довели до никакъв резултат. 56% от анкетираните смятат, че желаният резултат е постигнат напълно или отчасти, а 1/3 от участниците определят постигнатите резултати като малки и незначителни.

Фиг. 2. Постигнати резултати от граждански инициативи през последните две години. Данните са в %.

Представителите на граждански организации, читалища, неформални граждански групи и активни граждани, участвали в анкетното проучване, не просто предпочитат най-много „форумите и дискусиите“ като форма за гражданска активност, но определят тази форма като **най-резултатната** (42%).

Веднага след нея в класацията се нареждат застъпническите кампании и подаването на сигнали до медиите.

Сходна оценка по отношение на резултатността събират протестите, групите в социалните мрежи и изпращането на писма и петиции до институциите. В дъното на класацията при това изследване се подреждат референдумите и подаването на заявления за достъп до обществена информация.

Несполучливият национален референдум от 2016 г. и статистиката от местни референдуми се отразяват на оценката на ефективността на тази форма на пряка демокрация – едва 13% от анкетираните считат, че референдумите постигат реален резултат.

Същевременно обаче местни кампании за референдуми през последната година бяха дадени за пример за активизиране и мобилизиране на местното население – местният референдум в Трън и този в Стара Загора.

Фиг. 3. Форми на гражданско участие и резултат. Данните са в %

Подобно на гражданите, администрацията също оценява високо резултатите, които постигат форумите и дискусиите с участие на представители на гражданското общество. Високо са оценени и изпращането на писма, позиции и жалби до институциите. Относно застъпническите кампании, мнението е по-разколебано. Остава отворен въпросът дали това е поради непознаване на застъпнически инициативи от страна на администрацията или анкетираните представители считат за невъзможно постигането на ефект чрез такъв подход.

Очакването мащабните инициативи да събират повече поддръжници и да постигат по-голяма гласност отстъпва пред по-високата резултатност, която постига гражданското участие на местно равнище. Почти 2/3 от респондентите считат, че резултатността е по-висока на местно ниво, 1/3 на национално и само 8 % избират регионалното ниво. Гражданското участие на ниво община се възприема като най-видимо и резултатно и спомага за изграждането на култура и за подобряване на практиките. Близостта между хората, по-достъпните институции и по-доброто познаване на проблемите от местен характер са основните аргументи на респондентите, които определят резултатите от гражданското участие на местно ниво като по-значими.

„По-малки общности – по-видими резултати, по-лесно се достига до хората, познават се и си вярват.“

„Местните представители на властта са по-достъпни и се чувстват по-отговорни пред избирателите си.“

„На местно ниво гражданите застават лице в лице с управляващите.“

„Нашият (общински) бюджет примерно се формира от 50% от изразеното гражданско мнение чрез кметските съвети, които са най-близо до гражданите и проблемите им. Те са в основата на бюджета на малките населени места в нашата община. Никакви разпоредителски сделки не се случват без кметските съвети през последните 4–5 години. Техните предложения показват израсване, компетентност и отговорност – вижда се продукта от участието и усилията и местния ефект, което води до по-сериозно участие и резултат.“

Индикатор 3.2. Промяна на средата**Оценка 2,91**

„Не може да променим средата само с промяна на институциите и без промяна на ценностите. Ние 25 години си мислим, че можем да променим средата, като променим институциите. Исторически обаче еднакви институции, функциониращи в различен ценностен контекст дават различни резултати. Затова като стане въпрос за демокрация, все по-важни стават организации, които работят за промяна в образованието. Защото трябва да започнем оттам да променяме ценностите.“

Промяната на средата е най-сложна за постигане, когато говорим за гражданско участие и за ефекта от него. Въпреки че индикаторът е с една от най-ниските оценки в Индекса, гражданските инициативи все пак оставят следи в обществото и резонират в средата. Това все още се оказва недостатъчно за дългосрочна и устойчива промяна, но данните показват, че гражданското участие има отражение върху начина, по който функционират институциите, от една страна, и мобилизиращ ефект за гражданското общество, от друга.

Следващата схема илюстрира промените, които гражданите и организациите наблюдават в работата на институциите в резултат на своето участие в процеса на вземане на решения. Данните са базирани на личния и организационен опит на представители на организации и неформални групи.

Фиг. 4. Промени в работата на администрацията в резултат на гражданското участие

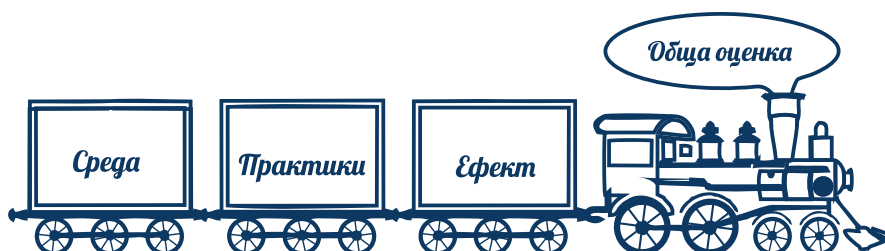
Администрацията също отчита промяна в работата си, но при тях на първо място е отговорът „повишава се прозрачността в работата на институциите“, следван от „чуват се повече мнения и възможни решения по даден въпрос“.

Оценка на промените в работата на НПО е потърсена и в двете изследвани съвкупности в анкетното проучване. **Според администрацията, различните форми на диалог между нея и гражданите преди всичко повишава тяхната информираност и те стават по-ангажирани. Според самите граждани, в този процес се натрупва опит и се развиват нови умения.**

Общата оценка на анкетиранияте организации, неформални групи и представители на администрацията е, че **има промяна в средата според 9,5% от анкетиранияте. 80% отчитат незначителна промяна, а 10,5% отбелязват, че няма никаква промяна.** Въпреки колебливата оценка, отпечатъкът на гражданските инициативи може да се търси в съвкупността на всички действия.

Действията на гражданските организации и неформални групи са видими в постигането на промени в нормативната рамка и в публичните политики. Макар и частични, резултатите от действия и инициативи на граждани, граждански групи и организации, водещи до промяна в политиките и влияещи върху управленските решения на различните нива, **са позитивен сигнал за развитието на гражданското общество в България.**

Липсата на човешки ресурс, на капацитет и опит, на познаване на съществуващите формати за взаимодействие с институциите и активно търсене на информация са големите пречки пред гражданския сектор за пълноценно използване на съществуващите възможности. Барьерите в средата, неблагоприятните медийни фактори и недостатъчно силната връзка с гражданите допълват предизвикателствата пред постигане на траен резултат. Предвид негативните тенденции, желанието за промяна изисква усилия за работа на ниво ценности и гражданско образование за основните принципи на демокрацията и върховенството на правото.

ИЗВОДИ

Индексът на гражданското участие оценява три взаимосвързани аспекта – среда, практики и ефект. Изводите по отделните индикатори представят динамиката през последните две години.

Законодателната среда е гръбнакът за създаване на пространство за участие, а институционалната демонстрира как това законодателство се изпълва със съдържание и се прилага. Индексът отчита подобряване на законодателството (в сферата на достъпа до информация, обществените консултации, оценката на въздействието на регулациите, регистрацията на ЮЛНЦ, структурираното партньорство с НПО на национално ниво) като резултат от конкретни и целенасочени усилия на гражданските организации през последните години. В същото време остават сериозни предизвикателства пред прилагането на новата нормативна уредба, качеството на законодателния процес и съобразяването с устоите на правовата държава. Остават нерешени и въпросите за регламентиране на доброволчеството и за прилагане на режима на държавни помощи за граждански инициативи.

За последните две години гражданската активност бавно „пълзи“ нагоре. Гражданите и организациите използват широка палитра форми и инструменти на активизъм и натиск. Оказват се по-успешни и видими на местно ниво. Най-разпознаваеми и предпочитани форми сред гражданите са дарителски акции и местни акции, непосредствено свързани със средата. От своя страна, гражданските организации и неформални групи макар с различен интензитет участват във форуми и дискусии. Те се включват в процеса на вземане на решения, но не инвестират достатъчно време и усилия.

Липсата на култура на участие, информационният шум и колебливият успех на взаимодействието *институции <—> граждански организации <—> граждани <—> медии* **ограничават ефекта от гражданските инициативи.**

Важен акцент от проучванията е, че медиите се оказват основен фактор, както за мобилизиране на участието, така и за постигане на резултат. Кампаниите с по-широк медиен отзвук и сигналите до медиите по-често имат ефект.

Данните показват, че енергията от масовите протести през 2013 е стихнала значително и тази форма на гражданско участие е по-малко използвана през изследвания период, макар да остава единствен начин за реакция след изчерпването на всички останали подходи и инструменти при ниско доверие в публичните институции.

Гражданският сектор се професионализира, но от друга страна човешките, финансовите и организационните ресурси остават недостатъчни. Комуникацията в сектора е активна, но остава несистемна. Ролята на мрежите и коалициите е все по-значима и осъзната.

Интензивният диалог между администрация, граждански организации и граждани все още не успява да се материализира в устойчива промяна на средата и в ефективно партньорство. Местните инициативи са по-високо оценени и събират по-значителна подкрепа поради своята видимост и по-бърз резултат. Гражданското участие при формулирането на национални решения и политики остава абстрактно за широката общественост поради специализирания си характер и слабо видимата връзка с ежедневието на хората.

ПРЕПОРЪКИ

- Доразвиване и надграждане на задължителните елементи за провеждане на обществени консултации на базата на разпоредбите на законодателството и препоръките на ниво Европейски съюз и Съвет на Европа. Да се публикуват необходимите документи в достъпен, структуриран вид и в срок, да се търси активно мнението на гражданите и да се предоставя обратна връзка по техните предложения.
- Организиране на широк обществен дебат относно възможността за контрол на качеството на зададените въпроси преди да стартира събиране на подписи за референдум, и относно хипотези за задължителност и прагове за участие; облекчаване на условията за инициране и провеждане на местни референдуми; създаване на методология за одобряване на медийните пакети и мониторинг на кампаниите, финансирани от държавния бюджет.
- Приемане на последващи промени в ЗДОИ, с които да се определи орган за координация и контрол на задълженията на изпълнителната власт и ефективен механизъм за налагане на санкции на служители за нарушения на закона.
- Постигане на съгласие между заинтересованите страни и приемане на работещ закон за доброволчеството от 44-тото Народно събрание.
- Повишаване нивото на експертиза и капацитет на държавните служители (обучения, консултации, обмяна на опит) за прилагане на законодателството – особено свързано с обществените консултации и оценката на въздействието от нормативните актове.
- Съвместяване на усилията на активни граждански организации и мрежи за прилагане на промените в ЗЮЛНЦ и с цел прозрачност и мониторинг на работата на Съвета за развитие на гражданското общество и Фонда за подкрепа на граждански инициативи;
- Активно застъпничество с цел разработване и изпълнение на Стратегия за развитието на гражданското общество (съгласно ЗЮЛНЦ);
- Разработване на ясни правила и инструкции за неприлагане на правилата за държавни помощи при финансиране на граждански инициативи и дейности по Оперативните програми и ФМ на ЕИП;
- Подобряване на комуникационните умения на гражданските организации, за да предоставят ясна, целенасочена и качествена информация за смисъла и ефекта от дейността си. Създаване на работещи партньорства граждански организации – медии и „захранване“ на медиите с истории, насочени към различни групи граждани и общности;
- Синхронизиране на дейностите на НПО с пулса на обществения интерес. Включване в дейностите на организациите на актуални теми за общността, организиране на акции – доброволчество, дарителство, застъпнически и информационни кампании, гражданско образование и т.н.
- Въвеждане на гражданско образование в училище за придобиване на знания и практически умения за използване на съществуващите формати на гражданско участие, дейности на граждански организации и взаимодействие с институциите, както и предлагане на обучителни модули за гражданско образование за възрастни.
- Насърчаване на консолидирани действия на гражданския сектор за подобряване на средата за гражданско участие чрез подкрепа развитието на мрежи, коалиции и партньорства с цел обединяване и увеличаване на експертизата и капацитета на организациите.
- Организиране на форуми, срещи и дискусии за обсъждане на приоритети и съвместни стратегии за развитие, за планиране на акции и кампании на местно, регионално, национално и европейско ниво.

ПРИЛОЖЕНИЕ: ПРИМЕРИ

Неформални инициативи за решаване на конкретен проблем:

Мрежа от активисти за станции за измерване на замърсяването на въздуха с фини прашни частици:

<https://www.facebook.com/AirSofia.Info/> ; <https://airsofia.info/>

Инициатива „Чист въздух“ за колективен съдебен иск към Столична община:
<https://www.facebook.com/chistvazduh/>

Застъпнически кампании за местни референдуми: Бедечка и Трън

Финансиране на инициативи на гражданските организации чрез специални фондове от водещи компании:

Ти и Lidl за по-добър живот: <http://ti.lidl.bg/>

Telus International: <https://community.telus.com/get-funding/community-grants/>

Виваком регионален грант: <http://vivacomfund.bg/>

Райфайзен банк: Избери, за да помогнеш: <https://izberi.rbb.bg/>

Технологии за добри каузи и TechSoup: <https://www.techsoup.bg/>

*Становища и силен експертен капацитет по важни за обществото ни теми.
Позициите и намесата от страна на гражданските организации
често се оказват незаменими за оказване на въздействие и предоставяне
на информация в различни сектори в процеса на вземане на решения
и правене на политики:*

Права на децата, образование и социална сфера: Национална мрежа за децата, Заедно в час, Образование без раници, Khan Academy, Асоциация Родители, Форум Гражданско Участие, БЦНП

Права на човека: Български Хелзинкски комитет, Български Фонд за жените

Околна среда: Фонд за опазване на дивата природа – WWF, Коалиция „За да остане природа в България“, BlueLink, За Земята, Коалиция „Чист въздух“

Корупция: Прозрачност без граници, Център за изследване на демокрацията

Благотворителност, дарителство, корпоративно-социална отговорност:
БДФ, ФРГИ, ВCause: в помощ на благотворителността

Пряка демокрация и гражданско участие: Българско сдружение за насърчаване на гражданската инициатива (БСГНИ), Институт за пряка демокрация, Форум Гражданско Участие, БЦНП

Сигурност и реформа в сектора: Фондация „Общество и сигурност“

И много други организации и инициативи!

Промяна във възприятието на обществото чрез добри примери и истории за гражданския сектор и смисъла от гражданската активност. Различни платформи, награди и инициативи споделят добрите примери и работят за подобряване на имиджа на сектора:

НПО портал: <https://www.ngobg.info/>

Кариера с кауза: <http://karieraskauza.eu>

Социални понеделници на JCI София и Заедно в час: <http://socialmondays.jci.bg/>

Наградите на TimeHeroes „ГЕРОИТЕ“: <https://awards.timeheroes.org/>

Награди за добрите истории: „За Енджиотата и хората“ на фондация Лале: http://www.tulipfoundation.net/news/ngos_people_2017-515/

Награди за доброволчески инициативи на НАРД и фондация Лале: <http://navabg.com/>

Човек на годината на Български хелзинкски комитет: <http://www.humanoftheyear.org/>

Ден на правото да знам и награди на фондация „Програма Достъп до информация“: <http://www.aip-bg.org/>

Бюлетин на ФРМС: www.flgr.bg

Инициативи от и в подкрепа на местната общност – по-видими, с по-значим резултат (към индикатор ефект)

Проектът на Фабрика за идеи „Резиденция Баба“ свързва млади хора от града със съкровищницата от знание на възрастни хора в обезлюдяващи се села и по този начин възражда за нов живот традициите от селата и събужда самите села: <http://ideasfactorybg.org/bg/>

<https://www.facebook.com/BabaResidence/>

Читалището като център на местната общност е във фокуса на традиционния конкурс АГОРА на едноименната платформа. Конкурсът търси смислените инициативи за общностно развитие и показва какво създават читалищата в различни точки на страната:

<http://www.agora-bg.org>

ИНДЕКС НА ГРАЖДАНСКОТО УЧАСТИЕ

© Всички авторски права върху текста са запазени за неговите автори и за Форум гражданско участие и Български център за нестопанско право. Използване и публикуване на текстовете не се допускат, освен с изричното цитиране на настоящия документ и съгласието на неговите автори.

CHARLES STEWART
MOTT FOUNDATION®

Методологията се съфинансира от Фондация „Чарлз Стюарт Мот“.
www.mott.org

